

Mualla YILDIZ (*)

ÇOCUKLARIN TANRI İMGESİ'NİN FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Öz

Çocukluk dönemindeki dini imgelerin çocuklar için oldukça önemli olduğu bilinmektedir. Bu konuda Türkiye’de yapılan çalışmalarda, yaşın çocukluk döneminde din ve Tanrı ile ilgili imgeleri farklılaştırmakta önemli bir faktör olduğu ortaya konulurken, bu farklılaşmanın cinsiyet ve kır ya da kentte yaşamak ile ilişkisi üzerine henüz çok fazla bulgu elde edilememiştir. Cinsiyetin ve kır ya da kentte yaşamamanın Tanrı imgesini farklılaştırıp farklılaştrmadığı, farklılaştırıyorsa hangi yönde farklılaştırdığı konusundaki ayrıntıların görülebilmesi için nitel bir araştırmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu araştırmada Türkiye’de Sivas, Muş, Samsun, Konya illerinde yaşayan 8-11 yaş grubu çocuklar araştırma grubu olarak seçilmiştir. Çocuklardan Tanrı hakkında neleri merak ettikleri sorulmuş ve bunu yazmaları istenmiştir. Yaş ve cinsiyet ve kır ya da kentte yaşamak değişken olarak seçilmiş, elde edilen bulgular nitel çalışmaları analiz etmekte kullanılan MAXQDA 10.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Yaşın, cinsiyetin ve kır veya kentte yaşamamanın Tanrı imgesini farklılaştırdığı yönünde bulgular elde edilmiştir. Tanrı’nın mekânı, yaratması ve gücü çocuklar tarafından en çok merak edilen konular olurken, kırdaki çocuklar insanı niçin yarattığını kentteki çocuklar şeytani ve diğer varlıkları niçin yarattığını merak etikleri anlaşılmıştır. Erkekler Tanrı’nın mutlak iyiliğine, kızlar ise ailesine daha çok vurgu yapmışlardır.

anahtar kelimeler

Çocuklukta Tanrı imgesi, dini gelişim, içerik analizi.

abstract

An Examination of Children’s God Images according to Different Variables.

Children’s image of religion is important in terms of determining religious attitudes in adulthood. In this qualitative study, which was carried out in Turkey, age was determined to be an important factor in images of religion and God in childhood. However, the relationship between this subject and gender and rural vs. urban life has not been investigated adequately. Hence, several things need to be examined: do gender and rural vs. urban life alter the perception of God and, if so, in what ways is God perceived differently? 75 Turkish children (38 male, 37 female), whose ages range from 8 to 11, participated in the study. The children were asked to write about what they thought about God. Age, gender, and rural vs. urban life were determined to be categorical variables and the findings were analyzed using the MAXQDA 10.0 qualitative analysis program. Age, gender, and rural vs. urban life were found to influence children’s image of God. Children generally expressed that they wondered “where God is”, “how he/she can create”, and “how powerful he/she is”. While the rural children stressed the question “Why has God created human beings?”, the urban children were curious about “Why has God created the devil and animals?”. Also female children focused on “God’s family” and “family members”, while male children focused on God’s goodness.

keywords

Image of God in childhood, religious development, content analysis.

Giriş

Piaget bilişsel gelişim kuramını ortaya koyduktan sonra, pek çok bilim insanı dinle ilgili konulardaki araştırmalarında bu kuramı kullanmıştır. Bu konudaki çalışmalar genel olarak Tanrı’nın hangi niteliklerle düşünüldüğü ve bununla ilişkili olarak yaşın, cinsiyetin, anne baba özelliklerinin, dininin ve mezhebinin ve çok kültürlü okul ortamının özellikleri inceleme konusu olmuştur (Yavuz, 1987; Yıldız, 2007a, Vergote, 1978; Takriti, vd. 2006).

Çocukların din ile ilgili tecrübeleri doğrultusunda zihinlerinde oluşan düşüncelerde çevredeki zenginliğin ve yetişkinlerin tutumlarının önemli olduğu kabul edilmektedir (Akyürek, 2004). Fowler bilişsel dini gelişim aşamalarında “sezgisel yansıtımlı inanç” adını verdiği ilk çocukluk döneminde yetişkinlerin anlattığı hikâyelerin çocuğun üzerinde etkili olduğunu belirlemiştir (Fowler, 1981: 133). Ailenin dini tutumunun ve çocukların zihninde oluşturdukları Tanrı imgesinin onların duygusal dünyasını ne kadar etkilediği ve hatta Tanrı’ya cezalandırıcılık gibi olumsuz nitelikler yükleyen aile büyüklerinin çocuğa duygusal

anlamda zarar verdiği pek çok klinik çalışmada ortaya konulmuştur (Öztürk, 1981:208; Yörükoğlu, 1981). Bu nedenle çocuklardaki Tanrı imgesi, çocukların hem psikolojik sağlığı, hem de yaşam kalitesi ile ciddi bir şekilde ilişkili olduğu görülmektedir.

1. Tanrı İmgesi ile İlişkili Faktörler

Çocukların Tanrı imgesi ile ilgili çalışmaları en çok üzerinde durulan konu yaş ve zihinsel olgunluk olmuştur (Harms, 1944; Vergote, 1978, Yıldız ve Arık, 2012). Çocukların somut işlemler döneminde Tanrı'yı insan biçimli olarak, yani "sıradan bir insana benzeyen, bulutların üzerinde yaşayan, diğer insanlardan farksız" bir varlık olarak düşünmeleri Piaget'ye göre dönemin özelliklerindedir (Piaget, 2005; Barrett ve Richert, 2003:302). Piaget'ye göre çocuk zihninde nesnelere bir yandan canlıdır bir yandan üretilmiştir. Piaget, bu ikiliğin çocuk düşüncesinde ilksel ya da türemiş olup olmadığı ve bir çatışma yaratıp yaratmadığını incelemiştir. Piaget'nin elde ettiği bulgulara göre çocukta yapaycılık ve animizm iç içe geçmiş durumdadır. Bu animizm kademeli olarak yapaycılığa doğru gerilemektedir (Piaget, 2005:218-284; Yıldız, 2007a: 53). Çocuk ancak yaşı büyüdükçe nelerin Tanrı tarafından yaratıldığını, nelerin insan emeğiyle üretildiğini kavrayabilmektedir.

Vianello vd. (1992) araştırmasında çocukların 6-7 yaşlarında Tanrı'yı bir dev, bir sihirbaz veya görünmez adam olarak kabul ettiklerini tespit etmiştir. 8-10 yaşlarında ise Tanrı daha çok bir ruhtur; "o yarı saydamdır", "sen onu göremezsin, fakat O her yerededir", "o çok büyüktür, burada iken aynı zamanda okulda olabilir". 10-11 yaşlarında Tanrı'nın görünmez oluşu, bizimle olduğu, ruhumuzda olduğu veya her zaman yanımızda olduğu anlayışı belirginleşir. Hanisch (1996)'in çalışmasında çocuklarda 7-10 yaşlarında insan biçimli Tanrı imgesinin oldukça belirgin iken (7 yaşında iken%93.2) yaşın ilerlemesiyle bunun azaldığını (11 yaşındakilerde %61, 16 yaşında %21.1) belirlemiştir. Yavuz (1977)'un araştırmasında elde ettiği 7-9 yaş çocuklarının, 10-12 yaş çocuklarına göre Tanrı'yı insana veya bir başka şeye benzetme eğiliminin daha fazla olduğu; Tanrıyı insana benzetenlerin daha çok "ulu kişi", "yüce kişi" olarak düşündükleri yönündeki sonuca benzer sonuçlar elde etmiştir.

Çocukların yaşadıkları olayları Tanrı ile ilişkili olarak yorumlamalarının ve (Tamminen, 1994) Tanrı'yı sembolle ifade etmelerinin yaşları ile ilişkili olduğu (Ladd, Mc Intosh ve Spilka, 1998) aynı zamanda çocuğun ailesinin üye olduğu dini grubun da Tanrı imgesindeki farklılaşma yaş ile birlikte önemli bir faktör olduğu anlaşılmıştır (Takriti, Barrett, Buchanan-Barrow, 2006).

Bilimsel çalışmalarda çocukluk döneminde Tanrı imgesi daha çok yaş ile ilişkili bulunurken, ergenlik döneminde cinsiyet farklılığı ile ilişki bulunmuştur

(Heller, 1988; Kuşat, 2006; Tamminen 1994; Yıldız, 2012; Yavuz, 1987; Yıldız, 2007a). Heller (1988)'in çalışmasına göre; erkek çocukların zihnindeki Tanrı oldukça mesafeli, kızların ki duygusal olarak oldukça yakın ve estetikdir. Çocuk ve ergenlerin yaşadıkları dini deneyimi inceleyen Tamminen (1994) küçük yaşlardaki erkek çocuklarının Tanrı'nın gücünü ve Tanrı kavramının kuralcı yapısını öne çıkardıklarını, kızların ise Tanrı'yı daha kişisel ve kendi deneyimlerine dayalı olarak düşünüklerini belirlemiştir.

Yaşanılan mekân ile ilgili yapılan çalışmalarda, kentte yaşamının kırsal kesimde yaşamaya göre inanç gelişimini olumlu yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır (Abanoz, 2008). Tanrı'nın başta kendilerini yarattığı gibi egosantrik özelliklere köylerde ve yoksul aile çocuklarında kentte yaşayanlara göre daha sık rastlanırken (Yavuz, 1987), ailenin ikamet ettiği yerin kır ya da kent oluşunun çocuğun inanç gelişiminde önemli olduğu (Çetin, 1991) tespit edilmiştir.

Türkiye'de Tanrı'ya yapılan atıflar konusundaki çalışmalarda elde edilen bulguların İslam geleneğindeki Allah'ın zati ve subûti sıfatları sınıflandırması ile uyumlu olduğu belirlenmiş (Yapıcı, 2004) ve konu ile ilgili yapılan çalışmalarda İslam geleneğinde Allah'ın 99 güzel isimi olarak bilinen "Esmâ-i Hüsnâ" göz önünde bulundurulmuştur (Bacanlı, 2002). Bu isimlerin 20 tanesinin Allah'ın insanlarla ilgili ismi olduğu kabul edilmiş ve dört gruba ayrılmıştır (Kuşat, 2006). Doğrudan Tanrı ile ilgili olan sıfatlarını birinci gruba, canlıları kontrol eden isimlerini ikinci gruba, Allah'ın seven koruyan kollayan isimlerini üçüncü gruba, Allah'ın suçluları cezalandıran isimlerini dördüncü gruba yerleştirilmiştir. Bu çalışmada çocukların Tanrı'ya yaptıkları atıflar kodlanırken alanyazın göz önüne alınmıştır.

2. Araştırmanın Problemi

Batı ülkelerinde bu konuda yapılan araştırmaların çok uzun ve köklü bir geçmişi olmasına karşın Türkiye'deki çocukluk dönemi dini yapısı konusunda yapılmış araştırmalar oldukça sınırlıdır (Yıldız, 2007a: 96). Türkiye'de çocukların Tanrı'ya yönelik atıfları ile ilişkili olabilecek faktörlerle ilişkili az sayıda çalışma yapılmış olması nedeniyle böyle bir çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu faktörlerin ortaya konması ve farklı değişkenlere göre incelenmesi için aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1- Çocuklar Tanrı ile ilgili hangi konuları merak etmektedir?

2- Çocukların, Tanrı ile ilgili merak ettikleri konular yaş ve cinsiyete göre farklılık göstermekte midir?

3- Çocukların, Tanrı ile ilgili merak ettikleri konuların çocukların kırsal ya da kentte yaşama göre farklılık göstermekte midir?

3. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Araştırmanın konusu, çocukluklardaki Tanrı imgesinin yaş, cinsiyet, kırdaki ya da kentte yaşama ile ilişkisidir. Araştırmanın amacı ise, çocukların Tanrı ile ilgili merak ettikleri konuların neler olduğu ve bunun yaş, cinsiyet, kırdaki ya da kentte yaşama ile gösterdiği farklılığı ortaya koymaktır.

3.1. Araştırmanın Önemi

Çocukların Tanrı'ya yaptıkları atıfların bununla ilişkili faktörlerin belirlenmesi önemlidir. Çünkü çocukların dinle ilişkili merak, ilgi ve ihtiyaçlarının bilinmesi çocuklar için yazılacak eserler ve yapılacak yayınların amacına ulaşmasına katkı sağlayacaktır. Çocukların Tanrı imgesinin belirlenmesi, buna ilişkin yapılacak çalışmalarda bu araştırma ile belirlenecek olan faktörlerin ortaya koyduğu yapıya uygun ölçme araçlarının geliştirilmesi sürecine katkı da bulunabilecektir.

3.2. Sayıltı ve Sınırlılıkları

Bu araştırmanın sayıltısı yaşın, cinsiyetin ve kır ve kentte yaşamının çocukların Tanrı imgesini farklılaştırmada önemli olduğudur. Bu araştırmanın en önemli sınırlılığı araştırma grubu olarak belirlenen çocukların alt ve orta sosyoekonomik düzeydeki ailelerden gelen, Orta Anadolu, Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinde yaşayan çocukları ile yapılmış olmasıdır.

4. Yöntem

Bu çalışmada, içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi teknikleri, bir ifadeyi anlamada ve yorumlamada, öznel etkilerden kurtulma amacıyla ortaya konulmuştur. İçerik analizi teknikleri çıkarım esasına dayanır. Mesajlarda gözlenen ve betimlenen öğelerden hareket edilerek bir yorum getirme amaçlanır (Bilgin, 2006).

4.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, çocuklara kompozisyon yazdırılarak Tanrı imgesi ile ilişkili faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Belirlenen faktörlerin yaş cinsiyet ve kır ve kente yaşamaya göre farklılaşmasının olup olmadığının incelenmesine çalışılmıştır. Araştırma için çalışma gurubuna kompozisyon yazdırılarak farklı değişkenler üzerinde durulmuştur. Bu nedenle araştırma betimsel araştırma niteliğindedir. Geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeye çalışan bir araştırma yaklaşımı olan tarama modelinde ayrıntı saptama düzeyi seçilmiştir.

4.2. Araştırma Grubu

Çalışan grubunu, 2012 yılında Türkiye’de yaşayan 8, 9, 10 ve 11 yaşlarındaki, Sivas, Muş, Konya ve Samsun’dan gönüllü olarak araştırmaya katılan 75 çocuk oluşturmaktadır. Çalışma grubunun seçiminde örnekleme gidilmemiş sadece araştırmaya katılan okullar ve iller yansız örnekleme yöntemiyle ve araştırmacının imkânları dâhilinde ulaşabildiği iller ve okullarda yürütülmüştür.

4.3. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanmasında kullanılacak kategorileri oluşturmak için öncelikle alanyazından elde edilen bilgilere göre bir kategori havuzu oluşturulmuştur. Tanrı’ya yönelik atıflara ilişkin kategoriler ise araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Dört farklı uzmandan kategoriler ve kodları hakkında görüşleri alınmıştır. Uzlaşma sayılarında faydalanarak tutarlılık yüzdesi hesaplanmıştır.

Uzlaşma sayısı:

$$\text{Tutarlılık yüzdesi} = \frac{\text{Uzlaşma sayısı}}{\text{Uzlaşma sayısı} + \text{Uzlaşmama sayısı}} = 0.90$$

Elde edilen 0.90 değeri kategorilerin tutarlı olduğuna bir kanıt olarak değerlendirilmiştir.

4.4. Verilerin Analizi

Bu çalışmada verilerin değerlendirme aşamasında kullanılan içerik analizinin temel amacı, elde edilen verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Bunun sağlanabilmesi için veriler dört aşamada analiz edilir: verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi ve son olarak da bulguların tanımlanması ve yorumlanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2008; 227-228).

Analize ilk olarak kodlamalarla başlanmıştır. Önce açık, sonra eksen daha sonra seçici kodlar oluşturulmuştur. “Tanrıya yönelik atıflar” seçici kod olarak kabul edilmiştir. “Doğrudan Tanrı ile ilişkili kategoriler”, çocukların doğrudan Tanrı ile ilgili merak ettikleri konular bu kategoriye alınmış ve eksen kod olarak belirlenmiştir. Allah’ın mekânı, yaşı, cinsiyeti, ismi, görülmesi, görüntüsü, ailesi, varoluşu, mutlak iyiliği açık kodları burada incelenmiştir. “Tanrı’nın eylemleri ile ilişkili kategoriler”de ikinci eksen kod olurken, çocukların doğrudan Tanrı’nın eylemlerini ile ilgili merak ettikleri konulara ise bu kategoride yer verilmiştir. Allah’ın yaratması, gücü, duaları kabul etmesi, affediciliği, sevmesi, peygamberleri, her şeyi duyması/bilmesi/görmesi gibi açık kodlar burada incelenmiştir. Cümleler kategorilere yerleştirilirken hem gizil hem de açık içerik, göz önüne alınmıştır. Buna göre çocukların Tanrı’ya yönelik atıfları, nitel araştırmaları sistematik hale getirmede ve yorumlamada araştırmacılara yardım eden bilgisayar temelli bir yazılım programı olan MAXQDA 10.0 paket programı (Creswell,

2007) ile analiz edilmiş ve çapraz tablolar halinde sunulmuştur. Son olarak bulgular tanımlanmış ve yorumlanmıştır.

5. Bulgular

Tablo 1: Araştırmaya katılan çocuk sayısı ve yaşlarının dağılımı

Yaş	8		9		10		11		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	N	%
Kız	8	44,4	9	52,9	9	47,4	11	52,4	37	49,4
Erkek	10	55,6	8	47,1	10	52,6	10	47,6	38	50,6
Toplam	18	100	17	100	19	100	21	100	75	100

8-11 yaşlarındaki 75 çocuk araştırmaya katılmıştır. Bunların yaklaşık olarak 18'i sekiz, 17'si dokuz, 19'u 10 ve 21'i 11 yaşındadır. Ayrıca katılımcı çocukların yaklaşık %60'ı kırdan, %40'ı kenttedir.

Tablo 2: Tanrı'ya Yönelik Atıfların Yaş İle İlişkisi

Tanrıya yönelik atıflar	8		9		10		11		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	N	%
Doğrudan Tanrı ile ilişkili Kategoriler										
Mekânı	9	12,7	7	9,3	14	17,9	17	16,8	47	14,4
Yaşı	2	2,8	1	1,3	1	1,3	6	5,9	10	3,1
Cinsiyeti	1	1,4	5	6,7	5	6,4	3	2,9	14	4,3
İsmi	1	1,4	2	2,7	2	2,6	1	0,9	6	1,8
Görülmesi	4	5,6		0	2	2,6	4	3,9	10	3,1
Görüntüsü	9	12,7	8	10,7	7	9	9	8,8	33	10,1
Ailesi	4	5,6	2	2,7	3	3,8	5	4,9	14	4,3
Varoluşu	1	1,4	3	4	5	6,4	5	4,9	14	4,3
Mutlak iyiliği	3	4,2	9	12	5	6,4	2	1,9	19	5,8
Tanrı'nın Eylemleri ile ilişkili Kategoriler										
Yaratması	14	19,7	10	13,3	8	10,3	13	12,8	45	13,8
Gücü	11	15,7	9	12	9	11,5	6	5,9	35	10,7
Duaları kabul etmesi	2	2,8	1	1,3	3	3,8	2	1,9	8	2,5
Affediciliği		0		0		0	6	5,9	6	1,8
Sevmesi	2	2,8	8	10,7	1	1,3	3	2,9	14	4,3
Peygamberleri	2	2,8		0	2	2,6	3	2,9	7	2,1
Her şeyi duyması/ bilmesi/görmesi	4	5,6	1	1,3	3	3,8	7	6,9	15	4,7
Diğer	2	2,8	9	12	8	10,3	10	9,9	29	8,9
Toplam	71	100	75	100	78	100	102	100	326	100

Tanrının mekânı, affediciliği ve gücü ile ilgili kodların yaşla çok ilişkili olduğu belirlenmiştir. Tanrı'nın mekânı %14.4 ile çocukların en çok merak ettikleri konu olmuştur. Bu merak ise yaşla ilişkili olarak artmaktadır. Bazı çocuklar bu konuda hem düşüncelerini yazmış hem de sorusunu sormuştur. Aşağıda bu konuda birkaç örneğe yer verilmiştir.

Gökyüzünden bizi gözetliyor mu? (9 yaşında, erkek)

“Ben küçükken Allah ı iki tane sanıyordum. Teki havada teki yerin altında sanıyordum. Allah ı taştan sanıyordum. Yağmur yağınca Allah'ın bardaktan su döktüğünü sanırdım. Yağmur yağıp şimşek düşünce Allah ölen kişiyi parmağı ile ezdiğini düşünüyordum. Ben normal taksileri Allah'ın eli ile yürüttüğünü düşünüyordum. Suyun oluşumunu Allah'ın tükürdüğü yer sanırdım. Ekmeği, balı, çikolatayı Allah'ın bize verdiğini sanırdım. Araçlar kaza yapınca Allah'ın kırdığını düşünürdüm. Güneş doğunca Allah'ın ışığı yaktığını düşünüyordum...Allah nerede?(10 yaşında, kız)”

Bulutlar da mı yaşıyor? (10 yaşında, erkek)

Allah ı diğer gezegenlerde de biliyorlar mı?(10 yaşında, kız)

Allah sadece Türkiye de midir? (11 yaşında, kız)

Yalnız mı yaşıyor? Yani yanında melekler dışında kimse var mı? (11 yaşında, kız)

8-9 yaşlarında iken caminin minaresinde ya da yeryüzünde olup olmadığı yönünde vurgular, 10-11 yaşlarında Tanrı'nın gökyüzünde, cennette olduğu yönünde değişim göstermiştir. Ayrıca Tanrı'nın yaşı ve varoluşuna duyulan merak da yaş ile birlikte artarken, Tanrının ne zamandan beri var olduğu, kim tarafında var edildiği, şu an yaşayıp yaşamadığı merak edilmektedir.

Yaşla oldukça ilişkili bulunan diğer bir kod ise Tanrı'nın affediciliğidir. Tanrı'nın affediciliğine atıfta bulunanların tamamı 11 yaşındadır. Aşağıdaki 11 yaşındaki bir çocuğun bu konudaki düşünceleri yer almaktadır:

“Allah iyi bir yaratıcıdır. Allah'ın özelliklerinden: o her şeye gücü yettiği için, her şeyi bildiği, her şeyi işittiğini her şeyi gördüğünü biliyorum. Allah'ın gücü o kadar çok ki, merhametli ki kötülüğü de o yarattı. İyi insanları hemen yanına aldı ve kötülerini de uzun yaşatarak onlara da cezalarını verdi. Allah çiçeği, kuşu, insanları, hayvanları bile birbirimizden ayırıcı özellikler yaratmış. Allah iyi bir yaratıcı olduğundan her şeyi görüp, iyi insanlara kötü davrananlara ceza vererek adilliği sağlıyor. İyi insanlara

daha fazla eziyet çekmemeleri için onları yanına alır ve onları yaptıkları kötülükler az olduğu için iyi insanları yanına alır ve onları yaptıkları kötülük az olduğu için cennete götürüyorlar. Kötü insanlara ceza vererek yine adaleti sağlıyorlar. Allah her kulunu sever. Hatta kötü insanları da sever. Çünkü Allah iyi bir yaratıcıdır. Merak ettiğim şey Allah kötülerini niçin yarattı?”(11 yaşında, kız)

Tanrı'nın gücü ise çoğunlukla küçük yaştaki çocukların ilgi konusu olmuştur. Tanrı'nın kazalardan nasıl koruduğu, “gücünün sonsuz olup olmadığı”, “neden büyük olduğu”, “kendilerinden büyük olup olmadığı”, “savaşları nasıl kazandığı” ve “her istediğinin olup olmadığı” sorulmuştur. Çocukların Tanrı'nın gücünü büyüklükle ifade ediyor olmaları nedeniyle (Yavuz, 1987) Tanrı'nın büyüklüğü ile çevrelerindeki varlıkların büyüklüğü arasında karşılaştırmalar yapmışlar “en büyüğün kim” olduğunu sormuşlardır. Yaşları 11 olan çocuklar ise “evrenin düzenini nasıl sağladığını”, “nasıl kar yağdırdığını”, “insanı nasıl tek başına yarattığını”, “bin türlü şeyle nasıl uğraştığını” merak ettiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 3: Tanrı'ya Yönelik Atıfların Cinsiyet Göre Farklılaşması

Tanrıya yönelik atıflar	Erkek		Kız		Toplam	
	n	%	n	%	N	%
Doğrudan Tanrı ile ilişkili Kategoriler						
Mekânı	20	13,5	27	15,2	47	14,4
Yaşı	4	2,7	6	3,4	10	3,1
Cinsiyeti	7	4,7	7	3,9	14	4,3
İsmi	2	1,4	4	2,2	6	1,8
Görülmesi	4	2,7	6	3,4	10	3,1
Görüntüsü	11	7,4	22	12,4	33	10,1
Ailesi	3	2	11	6,2	14	4,3
Varoluşu	7	4,7	7	3,9	14	4,3
Mutlak iyiliği	13	8,8	6	3,4	19	5,8
Tanrı'nın Eylemleri ile ilişkili Kategoriler						
Yaratması	24	16,2	21	11,8	45	13,8
Gücü	12	8,1	23	12,9	35	10,7
Duaları kabul etmesi	4	2,7	4	2,2	8	2,5
Affediciliği	2	1,4	4	2,2	6	1,8
Sevmesi	7	4,7	7	3,9	14	4,3
Peygamberleri	1	0,7	6	3,4	7	2,1
Her şeyi duyması/bilmesi/görmesi	8	5,4	7	3,9	15	4,7
Diğer	19	12,9	10	5,7	29	8,9
Toplam	148	100	178	100	326	100

Cinsiyet ilişkili olarak farklılaşma gösteren kodlar arasında Tanrı'nın görülmesi, görüntüsü, ailesi, mutlak iyiliği, gücü ve peygamberleri yer almaktadır. Tanrı'nın görülmez oluşu çocukların ilgisini çekmekte, özellikle "niye görünmez olduğu", "ne zaman görüleceği", "peygamberlerin Tanrı'yı görüp görmediği" sorulmaktadır. Bu konudaki 10 sorudan 6'sı kızlar tarafından sorulmuştur. Tanrı'nın görüntüsü konusunda en çok sorulan, giysilerinin nasıl olduğu, ayakkabı numarası, şeklinin nasıl olduğu, yüz rengi, göz rengidir. Tanrı'nın görüntüsünün nasıl olduğu konusundaki 33 sorunun 22'sini kızlar sormuştur. Tanrı'nın ailesi konusunda "kaç kardeşinin olduğu", "anne babasının adı", "bir ailesinin olup olmadığı", "anne baba ve kardeşlerinin kendisine benzeyip benzemediği", "evli olup olmadığı" ve "çocuğunun olup olmadığı" merak edilmektedir. Fakat ailesi hakkında sorulan 14 soruda 10'u anne babası ve kardeşleri hakkındadır ve bu 14 sorunun 11'ini kızlar sormuştur. Tanrı'nın mutlak iyiliği konusunda "İyi mi, yoksa kötü mü?", "Nasıl iyi bir insan oldunuz?", "İyi biri mi, kötü biri mi?" ifadeleri sıkça kullanılırken bu konudaki 19 sorunun 13'ü erkek çocukları tarafından sorulmuştur. Tanrı'nın gücü konusunda sorulan 35 sorudan 23'ünü kız, 12'sini erkekler sormuştur. Kızlar, özellikle "evrenin nasıl yönetildiğini", "o kadar çok işle nasıl uğraşılabilirdiğini" merak etmektedir. Peygamberle konusunda en çok merak edilen "kaç tane peygamber olduğu", "peygamberlerin nasıl seçildiği", "peygamberlerin Tanrı'nın tanıyıp tanımadığı" "peygamberin Tanrı'ya benzeyip benzemediği" olmuş, bu konudaki 7 sorudan 6'sı kızlar tarafından sorulmuştur.

Tablo 4: Tanrı'ya Yönelik Atıfların Kır veya Kente Göre Farklılaşması

Tanrıya Yönelik Atıflar	Kent		Kır		Toplam	
	n	%	n	%	N	%
Doğrudan Tanrı ile İlişkili Kategoriler						
Mekânı	12	10,1	35	16,9	47	14,4
Yaşı	2	1,7	8	3,9	10	3,1
Cinsiyeti	6	5	8	3,9	14	4,3
İsmi	2	1,7	4	1,9	6	1,8
Görülmesi	5	4,2	5	2,5	10	3,1
Görüntüsü	11	9,2	22	10,6	33	10,1
Ailesi	1	0,8	13	6,2	14	4,3
Varoluşu	2	1,7	12	5,8	14	4,3
Mutlak iyiliği	5	4,2	14	6,8	19	5,8
Tanrı'nın Eylemleri ile İlişkili Kategoriler						
Yaratması	16	13,5	29	14,1	45	13,8
Gücü	15	12,7	20	9,7	35	10,7
Duaları kabul etmesi	1	0,8	7	3,3	8	2,5
Affediciliği	1	0,8	5	2,5	6	1,8

Sevmesi	6	5	8	3,8	14	4,3
Peygamberleri		0	7	3,3	7	2,1
Her şeyi duyması/bilmesi/görmesi	9	7,6	6	2,9	15	4,7
Diğer	25	21	4	1,9	29	8,9
Toplam	119	100	207	100	326	100

Çocukların kırdada veya kentte yaşaması ile ilgili farklılaşma gösteren kodlar arasında Tanrı'nın mekânı, cinsiyeti, yaratması, duaları kabul etmesi, affediciliği, varoluşu, her şeyi duyması/bilmesi/görmesi ve sevmesi vardır.

Tanrı'nın mekânı konusunda sorulan 47 sorudan 35'i kırdada yaşayan, 12'si kentte yaşayan çocuklar tarafından sorulurken, Tanrı'nın yaşı konusunda sorulan 10 soruda 8'i kırdada, 2'si kentte, Tanrı'nın ismi konusunda ise sorulan 6 sorudan 4'ü kırdada, 2'si kentte yaşayan çocuklar tarafından sorulmuştur. Tanrı'nın cinsiyeti konusundaki 14 sorudan 8'i kırda, 6'sı kenttekiler tarafından sorulmuştur. "Karısı var mı?", "Kadın mı, erkek mi?", "Cinsiyeti nedir?" soruları kırdakiler tarafından sorulurken, "Dünyadan bir kadını sevmiş olabilir mi?", "Âşık olmuş mudur?", "Hiç evlenmiş midir?" soruları kentteki çocuklar tarafından sorulmuştur. Tanrı'nın ailesi hakkında sorulan 14 soruda 13'ü kırdada yaşayanlar, sadece 1'i kentte yaşayanlar tarafından sorulmuştur.

Tanrı'nın yaratması konusunda sorulan 45 sorudan 29'u kırdada, 16'sı kentte yaşayan çocuklar tarafından sorulmuştur. 45 sorudan 26'sı "insanı nasıl yarattığı", 10'u niçin yarattığı hakkındadır. Ayrıca kırdada yaşayan çocuklar diğerlerinden farklı olarak "İlk önce kimleri yarattı?", kentte yaşayanlar "Karıncaları niye yarattı?", "Cansız varlıkları da mı O yarattı?", "Neden şeytanı yarattı, eşitlik olsun diye mi", "Kötüleri niçin yarattı?" sorularını sormuşlardır. Kırdada yaşayan çocuklar için insanın nasıl yaratıldığı, ilk önce kimi yarattığı çok merak edilirken, kentli grup şeytanın ya da kötülerin neden var edildiği konusu merak etmektedir. Tanrı'nın duaları kabul etmesi konusunda sorulan 8 sorudan 7'si kırdada, 1'i kentte yaşayanlar tarafından sorulmuştur. Özellikle Tanrı'nın "dualarımızı nasıl kabul ettiği", bütün dünyayı yani bütün insanları birden görüp ve nasıl bütün duaları duyduğu, "herkesin dualarını kabul edip etmediği" merak edilmektedir.

Tanrı'nın affediciliği konusunda sorulan 6 sorunun 5'i kırdada, 1'i kentte yaşayanlardan gelmiştir. "Her şeye rağmen kendilerini affedip affetmeyeceği", "affedici ise neden bazı kimseler cehenneme gideceği" çocukların merak ettikleri konular arasındadır. Peygamberler konusundaki 7 sorunun tamamı kırdada yaşayanlar tarafından sorulmuştur. Tanrı'nın varoluşu konusundaki 14 sorudan, 12'si kırdada, 2'si kentte yaşayanlardan gelmiştir. Sorularda "şimdi var olup olmadığı", "kim tarafından var edildiği", "sağ olup olmadığı", "mezarından kendilerini görüp görmediği" sık tekrar edilmektedir.

Her şeyi duyması/bilmesi/görmesi hakkında sorulan 15 sorudan 9'u kentte, 6'sı kırdaki yaşayan çocuklardan gelmiştir. "Bizim geleceğimizi bilir mi, eğer biliyorsa neden yaşıyoruz?", "Nasıl her şeyi görüyor?", "Herkesi duyabiliyor mu?", "Niye her şeyi biliyor?", "Bir kişiyi görürken öbür kişiyi nasıl görüyor?", "Her yeri görüyor mu?", "İçimizden geçenleri duyup biliyor mu?" soruları sıkça sorulmuştur. Tanrının sevmesi hakkındaki 14 sorudan 8'i kırdaki, 6'sı kentte yaşayan çocuklar tarafından sorulmuştur. "Burada olsa bizi sever miydi?", "Kimi sevmez?", "İnsanları seviyor mu?", "Kötü insanları seviyor mu?", "Beni ne kadar seviyor?", "En çok neyi sever?" bu konudaki ifadeler arasındadır.

Bu kategoriler dışında kalanlar diğer başlığı altındaki açık koddaki toplanmıştır. Bu konudaki 29 sorudan 25'ini kentte, 4'ünü kırdaki yaşayan çocuklar sormuştur. "Günahlarımızı ve sevaplarımızı nasıl bilir?", "İnsanları nasıl öldürür?", "Niye namaz kılmamızı istemiştir?", "Cennet ve cehennem nasıldır?" soruları kırdaki yaşayan çocuklar tarafından sorulmuştur. "Artılarımız bizi cennete göndermek için mi topluyor?", "Lambadan çıkan iyi cin gibi mi?", "Neden kendi yarattıklarının canını alıyor?", "Yaşlanınca görevini devrediyor mu?", "Sevdiği sayılar nelerdir?", "Birden fazla olsaydı ne olurdu, biri diğerine küser miydi?", "Cennette okul var mı?", "Hangi dili konuşur?", "Hiç okula gitti mi?", "Hobileri nelerdir?", "Konuşabilir mi?", "Bu güne kadar ne yaptı?", "Bir şey yiyip içebiliyor mu?", "Uyuyor mu?", "Öğretmeni kim?" soruları kentteki çocuklar tarafından sorulmuştur.

6. Tartışma

İçerik analizinde Tanrı'nın mekânı, en çok merak edilen konu olmakla beraber bu merakın yaşla ilişkili olarak arttığı ve kırdaki yaşayan çocukların kentte yaşayanlara göre daha belirgin olduğu tespit edilmiştir. 8-9 yaşlarındaki çocuklarda Tanrı'nın caminin minaresinde ya da yeryüzünde olduğu, yaşları 10-11 olanlarda ise Tanrı'nın gökyüzünde, cennette olduğu düşüncesi baskındır. Barnes (2004) Kaliforniyalı çocukların (N=27) annesi ve öğretmenleri ile konuşarak en çok neyi merak ettiklerini araştırmıştır. "Tanrı'nın nerde olduğu", "ne yaptığı", "niçin görülmediği"nin sorulduğunu öğrenmiştir. Benzer bir çalışmada da çocuklarda küçük çocuklarda Tanrı'nın dünyada insan gibi yaşayan bir varlık olduğu, yaşları büyüdükçe Tanrı'nın cennette yaşadığı düşüncesi daha belirgin olduğu ortaya konmuştur (Plevmatikos, 2002).

Coles (1990)'a göre; Kutsal Kitap'taki hikâyeler veya Kur'an'da ki kıssalar çocukları derinden etkilemektedir. Bu nedenle kutsal kitaplardan alınan ifadeler de çocukların Tanrı'ya mekân atfetmeleri konusunda yönlendirici olabilmektedir. Dört yaşındaki Hıristiyan bir çocuğun kilisenin üstündeki tavan aktarıcısını evini tamir eden Tanrı olduğunu sanması (Bovet,1958), gibi Türkiye'deki ço-

çocuklar da “Allah’ın evi” ifadesinden Tanrı’nın caminin içinde ya da minaresinde bulunduğunu düşünebilmekteler.

Tanrı’nın yaratması, farklı yaş grupların ve farklı kültürlerde yapılan pek çok araştırmada genellikle Tanrı’ya yapılan atflar arasında ilk sırayı alır (Grabner, 1964; Gündüz, 2007; Yıldız ve Arık, 2011). Bu çalışmada Tanrı’ya yapılan en sık atflardan birinin yaratıcı oluşu olması nedeniyle alanyazındaki diğer çalışmaları desteklediği söylenebilir. Fakat kentte ve kırdaki yaşamın çocukların Tanrı’nın yaratması konusundaki farklılaştığı açıktır. Kırdaki yaşayan çocuk için insanın nasıl yarattığı ve ilk önce kimleri yaratıldığı merak konusu iken, kentte yaşayan çocuk için diğer canlıların, cansız varlıkların ve kötülüğün simgesi şeytanın niçin yaratıldığı merak konusudur. Kırdaki yaşayan çocuklar Tanrı’yı insanın yaratıcısı olarak düşünürken, kentte yaşayan çocukların Tanrı’yı sadece insanın yaratıcısı olarak görmediği, tüm varlıkların yaratıcı olarak gördüğü onun yaratmasını anlamlandırmaya çalıştığı söylenebilir. Ayrıca 10 yaş ve altında Piaget (2005)’nin gelişim dönemlerine uygun bir biçimde Tanrısal yapaycılık ön planda iken ve kırdaki çocuklarda daha önce Yavuz (1987)’un tespit ettiği egosantrik özelliklerin az rastlanır da olsa bulunduğu anlaşılmıştır.

Tanrı’nın gücü ise çoğunlukla küçük yaşta kızların merak konusu olması dikkat çekicidir. Bu konuda yer alan çalışmalarda, yaşları küçük olan özelliklerde 8 yaşında ve düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip olan ailelerin kızlarda korku düzeyinin daha yoğun olduğu belirlenmiştir (Serim, 2010; Erol, Şahin ve Özcebe, 1990). Sokakta çalışan çocukların onları Tanrı’yı ağırlıklı olarak Tanrı’yı koruyucu olarak düşündükleri (%66.66) (Yıldız 2007b) ve yetiştirme yurdunda kalan ergenler arasında Tanrı’nın merhamet ve koruma ile ilgili sıfatları daha çok kızların, işaretlenmiş olması dikkate değerdir (Demirci, 2009). Bu durum küçük yaşta kızların psikolojik durumu ile ilişkili olabilir. Güçlü bir Tanrı’nın korumasına ihtiyaç duyuyor olmaları nedeniyle Tanrı’nın ne kadar güçlü olduğunu merak ediyor olabilirler.

Tanrı’nın ailesi konusunda en sık olarak “kardeşlerinin sayısı”, “anne babasının adı”, görüntüsü ile ilgili olarak “giysileri”, “ayakkabı numarası”, “yüz rengi”, “göz rengi” ve diğer başlığı altında “sevdiği sayılar”, “hiç okula gidip gitmediği”, “öğretmenin kim olduğu”nun sorulmuş olması önemlidir. Bovet (1958), çocukların Tanrı imgesinde çocuk şekline sokmacılığın (pédemorphisme) hâkim olduğunu, çocuğun gözünde Tanrı’nın sadece bir insan değil, “büyük bir çocuğa benzer” olduğunu iddia etmiştir. Çocuğun Tanrı hakkındaki düşüncelerinin çocukça değil safça olduğunu iddia eden Bovet (1958)’nin bu iddalarının çocukların Tanrı’ya yaptıkları bu atflarla özellikle 10 yaş ve altındaki çocuklar tarafından sorulan, bir çocuğun hayatında önemli olabilecek “öğretmenin adı, okulunun adı, sevdiği sayılar” hakkındaki soruları açıklayabildiği söylenebilir.

Tanrı'nın ailesi hakkında sorulan kırdaki yaşayan kızlar tarafından sorulmuş olması dikkat çekicidir. Özellikle 8 ve 9 yaşlarında bu konuda soru soran kız ve erkeklerin sayısı eşitken, 10 ve 11 yaşlarında soru soranların tamamı kızlardır ve atıf sayısı sayısının artmıştır. 10 ve 11 yaşlarında Tanrı'ya ailesi olduğu yönündeki, atıflar erkek çocuklarında alanyazına uygun bir biçimde azalırken, kızlarda bunun aksi yönünde artmıştır.

Bireyler çocukluktan itibaren doğa, toplumsal hayat ve kendi varlığıyla ilgili bilgiler ve tutumları edinmeye başlarlar. Bu öğrenme toplumsal bir ortamda gerçekleştiği için bireylerin başkalarını gözlemleyerek pek çok şeyi öğrenirler. Bu nedenle çocukların cinsel kimlik rollerine ilişkin bilgileri anne babaları başta olmak üzere, yakın sosyal çevreden kitle iletişim araçlarının ilettiği mesajlardan alırlar (Kalan, 2010). Tanrı'nın ailesi ile ilgili soru soranların ağırlıklı olarak kırdaki yaşayan kızlar olduğu göz önüne alındığında, kızların içinde yaşadıkları toplumsal düzenin, toplumdaki cinsiyet rolleri Tanrı hakkındaki merak ve ilgilerini değiştirmiş olabilir.

Ayrıca Tanrı'nın cinsiyeti konusunda "Karısı var mı?", "Kadın mı, erkek mi?", "Cinsiyeti nedir?" soruları kırdakiler tarafından sorulurken, "Dünyadan bir kadını sevmiş olabilir mi?", "Âşık olmuş mudur?" soruları kentteki çocuklar tarafından sorulmuş olması da önemlidir. Kırdaki çocuk çevresinde yaşanan günlük hayatın içerisinde bir Tanrı imgesi oluşturmaya çalışırken, kentte yaşayan çocuk mitoloji ve farklı din anlayışlarıyla ilişkili olarak bir Tanrı imgesi oluşturabilmektedir.

Öte yandan hem kentte hem kırdaki çocukların Tanrı'yı genelde erkek olarak düşünülmesinde toplumda yöneticilerin ve ailede otoritenin erkeklerin elinde olmasının medyanın bilgilili ve etkili kişilerin genellikle erkekler olduğu anlayışını aktarması ile ilişkili olabilir (Dökmen,1995; Çolakoğlu ve Doğaner, 2008, Kalan, 2010). Çocuklara yönelik programlarda toplumsal cinsiyet sunumu incelendiğinde, kadınların pasif, zayıf ve kurtarılmayı bekleyen taraf iken, erkeklerin sorumluluk sahibi ve kurtarıcı olarak gösterilmiş olması da (Günaydın, 2011) göz önüne alınmalıdır.

Farklı kültürlerde yapılan çalışmalarda da benzer şekilde Tanrı'nın ağırlıklı olarak erkek olarak düşünüldüğü (Ladd, Mc Intosh,Spilka, 1998) çok az çocuğun ve sadece kızların Tanrı'yı bir kadın olarak düşündüğü (Klein, 2000; Yıldız ve Arık, 2011) belirlenmiştir. Ladd, Mc Intosh,Spilka, (1998) bu durumdan geleneksel erkek Tanrı imajının Hıristiyan çocuklar arasında hala çok yaygın olduğu sonucunu çıkarmışlardır. Hıristiyan kültüründe kiliselerde ikonlarda görülen erkek resimleri bunda etkili olmuş olabilir. Fakat İslam dininin kutsal kitabının Tanrı'ya cinsiyetle ilgili "baba" benzetmesi gibi bir atıfta bulunmadığı halde, benzer çalışmalarda Tanrı'yı bir insana benzeten çocukların ağırlıklı olarak ba-

balalarına ve dedelerine benzettiklerini ve kırdaki yaşayan çocuklarda bunun daha belirgin olması da dikkat çekicidir (Çetin, 1991). Tanrı'nın ailesi ile ilgili soruların ağırlıklı olarak kırdaki yaşayanlar ve kızlar olduğu göz önüne alındığında, bu çocukların çevrelerindeki toplumsal düzenin, toplumdaki cinsiyet rollerinin Tanrı imgeleri ile ilişkilendirilebilir.

Araştırmacılar ataerkil toplumsal cinsiyet anlayışının kızların ve erkeklerin yetiştirilme biçimlerini farklılaştırdığı ve bunun da dini yaşamlarını etkilediği kanısındadır (Cirhinlioğlu ve Ok, 2011). Yetişkinler üzerinde yapılan çalışmalarda günahkârlık duygusunun kadınlarda daha baskın olduğu, öte yandan kadınların dinin bilgi boyutunda erkeklere göre daha zayıf olduğu ortaya çıkmıştır (Yapıcı, 2012). Dolayısıyla toplumsallaşma süreci sonunda kadınlar zayıf bilgiye ve güçlü bir günahkarlık duygusuna sahip bireyler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tanrı'nın her şeyi duyması/bilmesi/görmesine kentte yaşayan çocukların ilgisi daha fazla iken, Tanrı'nın duaları kabul etmesine ve Tanrı'nın varoluşu konusuna ise kırdaki yaşayanların ilgisi belirgin bir biçimde daha fazladır. Alanyazındaki çalışmalar Tanrı'nın her şeyi bildiği düşüncesinin kentteki çocuklarda daha belirgin olduğunu ve Tanrı'nın varlığını delili olarak kırdakilerin somut nesnelere, kenttekilerin soyut kavramları kullandıklarını (Çetin, 1991), inanç gelişimden kentteki çocukların kırdaki çocuklarda daha yüksek puan aldıkları (Abanoz, 2008) yönündedir. Bu çalışmada her şeyi bilen soyut bir Tanrı anlayışının sadece yaş ile ilişkili olmadığı kır ya da kentte yaşamak ile de ilişkili olduğu saptanmıştır.

Tanrı'nın affediciliği konusuna kırdaki yaşayanların ilgisi daha fazladır. Kırdaki yaşayanların Tanrı'nın cezalandırması ile ilgili endişeleri fazla iken, kentte yaşayanlar “neden cehennem diye bir yer olduğuna” anlam vermeye çabalamaktadır. Çetin (1991) kentte yaşayan çocukların yaptıkları hataları affedeceği düşüncesinin (%84), kırdaki yaşayanlara (%47) göre baskın olduğunu belirlemiştir. Kırdaki yaşayanlarda cezalandıran Tanrı, kentte yaşayanlarda affeden Tanrı imgesi daha ön plandadır. Bu durum yakın çevrenin çocuğa sunduğu Tanrı imgesi ile özellikle Tanrı'nın cezalandırmasıyla korkutulmuş olup olmadığıyla ilişkili olabilir. Ayrıca diğer açık kodu altında toplanan ve genelde kentte yaşayan çocuklar tarafından sorularında “spontan inançlar”ın kırdaki yaşayanlarda “tetiklenmiş inançlar”ın (Bkz. Piaget, 2005: 301-305) daha belirgin olduğu anlaşılmıştır.

Sonuç

Bu çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda Tanrı'nın mekânının, yaratması, gücü, görüntüsü, mutlak iyiliği, her şeyi duyması/bilmesi/görmesi hakkında, sevmesi, varoluşu, görülmesi yaşı, duaları kabul etmesi, peygamber-

leri, ismi çocukların en çok merak ettikleri konular arasında yer aldığı anlaşılmıştır. Tanrı'nın mekânı ve duyması/bilmesi/görmesi hakkında sorulan sorular yaş ve kır ya da kentte yaşamakla ilişkili olarak değişim gösterirken, Tanrı'nın görüntüsü ve ailesi ile ilgili sorulan sorular cinsiyet ve kır ya da kentte yaşamakla ilişkili olarak değişim gösterdiği belirlenmiştir. Ayrıca çocukların Tanrı'nın gücü ile ilgili sorularının hem yaş hem de cinsiyetle, mutlak iyiliği ile ilgili soruları cinsiyetle, varoluşu ve yaratması ile ilgili olanları ise kır ya da kentte yaşamaları ile ilişkili olarak farklılaştığı ortaya konulmuştur.

Bu araştırmada çocukların kısmen Tanrı'yı "büyük bir çocuğa benzer" düşündükleri, kentte yaşayan çocukların Tanrı hakkındaki merak ve ilgileri daha çok "spontan inançlar"a dayanırken, kırdaki yaşayan çocuklarda "tetiklenmiş inançlar"ın baskın olduğu, kentte yaşayanlarda soyut bir Tanrı anlayışının daha belirgin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma sonuçlarından anlaşıldığı gibi, çocuk zihninde Tanrı'yı kendi hayatında önemli olan nesne ve kişilerle ilişkilendirebilmektedir. Bu durumun onun doğal yapısı ile ilgili olduğu ve çocukların bir dinin esaslarına göre Tanrı'yı düşünemeyecekleri bir gerçektir. Çocuk yetiştiren ve çocuklara yönelik eğitim verenlerin, çocukların sordukları dinle ilgili sorulara cevap verirken dini bilgileri aktarmaya çalışmak yerine, somut örneklerle dayalı mantıklı cevaplar vermeleri ve anlattıkları hikâyelerde çocukların dini gelişim düzeyini göz önüne almaları (Bkz. Zengin, 2012) çocuğun manevi gelişiminin zarar görmemesi açısından oldukça önemlidir.

Notlar

(*) Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, e-mail: muallayildiz@gmail.com

Kaynaklar

- Abanoz, S. (2008). 6-12 Yaş Arası Çocukların Dini ve Ahlaki Gelişimlerinde Anne ve Babaların Rolü (İzmir ve Sakarya Örneği), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri (Din Psikolojisi) Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Bacanlı, H. (2002). Psikolojik Kavram Analizleri, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Barnes E.; Boring, O. (2004). "Theolojical Life of Californian Child", Donald Ratcliff (ed.), Children's Spirituality, (ss.407-415), Eugene: Cascade Books.
- Barrett J.; Richert, R.A. (2003). "Antropomorphism or Preparedness Exploring Children's God Concepts", *Review of Religious Research*, 44: 300-312.
- Bilgin, N. (2006). Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bovet, P. (1958). Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi, çev. Selahattin Odabaş, İş Bankası Kültür Cep No:7, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Cirhinlioğlu, F. ve Ok Ü. (2011). "Kadınlar mı Yoksa Erkekler mi Daha Dindar?", *ZFWT: Zeitschrift für die Welt der Türken*, 3:121-141.

- Coles, R. (1990). *The Spiritual Life of Children*, Boston: Houghton Mifflin Company.
- Creswell, J.W. (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design Choosing Among Five Approaches*, Second Edition, London: Sage Publication.
- Çetin, B. (1991). 6-12 Yaşları Arasındaki Çocuklarda Allah Kavramının Gelişimi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Medeniyeti ve Sosyal Bilimleri Bölümü Din Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Çolakoğlu, B.E.; Doğaner, M. (2008). "Televizyon Reklamlarına Toplumsal Cinsiyetin Yansıması: Erkek Analizi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18: 333-342.
- Demirci, Ş. (2009). Yetiştirme Yurdu Ergenlerinde Allah Tasavvuru, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Dökmen, Z. (2006). *Toplumsal Cinsiyet*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Erol, N., Şahin, N. (1995). "Fears of Children And The Cultural Context: The Turkish Norms", *European Child and Adolescents Psychiatry*, 4: 85-93.
- Erol, N.; Şahin, N.; Özcebe, H. (1990). "Çocukluk Korkuları: Korku Tarama Ölçeğinin Psikometrik Özellikleri ve Gecekondu Kesimine İlişkin Norm Çalışması", *Türk Psikiyatri Dergisi*, S. 1: 31-38.
- Graebner, O. E. (1964). "Child Concepts of God", *Religious Education*, 59: 234-242.
- Günaydın, B. (2011). Çocuklara Yönelik Programlarda Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Sunumu: TRT Çocuk ve Yumurcak TV, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Gündüz, F. (2007). Okulöncesi Dönem Çocuğunda Dini Tasavvurlara Psikolojik Bir Yaklaşım, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Hanisch, H. (1996). *Die Zeichnerische Entwicklung Does Gottesbildes Bei Kindern und Jungendlichen*, Stuttgart-Calver Verlag: Evangelische Verlagsanstalt,
- Harms, E. (1944). "The Development of Religious Experience in Children", *The American Journal of Sociology*, 50: 112-122.
- Heller, D. (1988). *The Children's God*, London: The University of Chicago Press Ltd.
- Hyde, K. E. (1990). *Religion in Childhood and Adolescence-A Comprehensive Review of Research-*, Birmingham and Alabama: Religious Education Press.
- Kalan, Ö. (2010). "Reklamda Çocuğun Toplumsal Cinsiyet Teorisi Bağlamında Konumlandırılışı: 'Kinder' Reklam Filmleri Üzerine Bir İnceleme", *İletişim Fakültesi Dergisi*, 20:75-89.
- Kılavuz, M.A. (1998). "Çocukluk Döneminde Dinî Sorular", *Uludağ Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7: 379-382.
- Klein, S. (2000). *Gottesbilder Von Madchen: Bilder und Gesprache Als Zugänge Zur Kindlichen Religiösen Vorstellungswelt*, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart.
- Kuşat, A. (2006). "Ergenlerde Allah Tasavvuru", *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*, Adana: Karahan Kitabevi yayınları.
- Ladd, K. L.; Mc Intosh, D.N.; Spilka, B. (1998). "Children's God Concept: Influences of Denomination, Age, and Gender", *The International Journal for the Psychology of Religion*, 8: 49-56.
- Mehmedoğlu, Y. (2003). Erken Çocuklukta Din ve Ahlak Gelişimi ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar, Müzeyyen Sevinç (ed.), İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Mehmedoğlu, Y. (2009). Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi, Ankara: TDV yayınları.

- Nye, R. (2009). *Children's Spirituality*, London : Church House Publishing.
- Öztürk, M. (1981). "Din Eğitimi ve Çocuk Ruh Sağlığı", Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri, (ss. 206-210), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları,
- Piaget, J. (2005). *Çocuğun Gözüyle Dünya*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Pnevmatikos, D. (2002). "Conceptual Changes in Religious Concepts of Elementary Schoolchildren: The Case of The House Where God Lives", *Educational Psychology*, 22: 93-113.
- Salzmann, C.G.(1995). *Yengeç Kitabı -Çocuğunuzu Yanlış Terbiye Ediyorsunuz-*, çev. Ali Seyyar, İstanbul: Sebil Yayınları.
- Selçuk, M. (2005). *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*, Ankara: TDV Yayınları.
- Serim, B. (2010). *Nature, Severity and Origins of Fears Among Children And Adolescents With Respect to Age, Gender and Socioeconomic Status*, A Thesis Submitted to The Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University By in Partial Fulfillment of The Requirements For The Degree of Master of Science in The Department of Educational Sciences.
- Şafak, Ş. (2006) 6–11 Yaş Çocuklarının Allah ve Peygamberden İstek ve Beklentileri, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Takriti, R. A ; Barrett, M.; Buchanan-Barrow, E. (2006). "Children's Understanding of Religion: Interviews With Arab-Muslim, Asian-Muslim, Christian and Hindu Children Aged 5–11 Years", *Mental Health, Religion and Culture*, 9: 29-42.
- Tamminen K.; Vianello, R.; Jaspard, J.M.; Ratcliff D. (1988). "Religious Concepts of Preschoolers", Donald Ratcliff (ed.), *Handbook of Preschool Religious Education*, Birmingham and Alabama: Religious Education Press.
- Tamminen, K. (1994). "Religious Experiences in Childhood and Adolescence: A viewpoint of Religious Development Between the Ages of 7 and 20", *International Journal for the Psychology of Religion*, 4: 61-85.
- Uysal, M.M.; Tıgırak, T; Uysal, B. (2012). 2011-2012 "Eğitim Öğretim Yılında Okutulan Hayat Bilgisi Kitaplarındaki Cinsiyet Ayrımcılığı", 7. Ulusal Çocuk Kültürü ve Kongresi Poster Sunumu. 18 Ekim 2012.
- Vergote, A. (1978). "Çocuklukta Din", çev. Erdoğan Fırat, *Ankara. Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22: 315-330.
- Vergote, A and et. al. (1969). "Concept of and Parental Images", *Journal For Scientific Study of Religion*, 8: 79-87.
- Vianello, A.; Tamminen, K. ve Ratcliff D. (1992). "Religious Concept of Children", Donald Ratcliff (ed.), *Handbook of Children's Religious Education*, Birmingham and Alabama: Religious Education Press.
- Yapıcı, A. (2004). "Allah ve Kutsal Kavramlarının Çağrıştırdıkları Anamlara Sosyo-Psikolojik Bir Bakış: Çukurova Üniversitesi Örneği", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2: 7-8.
- Yapıcı, A. (2005). "Güdü ve İçerik Açısından Çocuk Duaları ve Dualara Yansıyan Sorunlar", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2: 57-93.
- Yapıcı, A. (2012). "Türk Toplumunda Cinsiyete Göre Dindarlık Farklılaşması: Bir Meta-Analiz Denemesi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17: 1-34.
- Yavuz, K. (1987). *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Yıldırım, A.; Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 6.Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Yıldırım, M.H. (2010). Yahudi ve Hıristiyan Kaynaklarında Tanrı İmgesi, İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Yıldız, A. (2007b) Sokakta Çalışan Çocuklarda Ahlaki ve Dini Duyguların Gelişimi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Felsefe ve Din Bilimleri Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yıldız, M. (2007a). Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi, İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Yıldız, M. (2012). İlköğretim Öğrencilerinin Tanrı İmgesinin Belirlenmesi ve Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Din Psikolojisi) Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Yıldız, M.; Arık, R. S. (2011). "The Image of God in Children's Compositions", *Journal of Islamic Research*, 4: 254-278.
- Yörükoğlu, A. (1981). "Ruh Sağlığı, Ahlak ve Din Eğitimi", Türkiye İ.Din Eğitim Semineri (ss.211-214) Ankara: İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Zengin, H.K. (2012). "T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Çocuk Kitapları Yayınlarından İnanıyorum Serisi Üzerine Bir İnceleme", *Dini Araştırmalar*, 40: 178-202.

